

HORVÁTH LÁSZLÓ:
Három Halotti beszéd az etimológiai statisztika tükrében
(MTA Nyelvtudományi Intézet, 2012. november 20.)

A FELHASZNÁLT SZÖVEGKIADÁSOK ÉS HÁTTÉRIRODALOM

- HB. = Halotti beszéd és könyörgés. E. ABAFFY ERZSÉBET 1990. Korai kis szövegméleink újabb olvasata. Magyar Nyelv 86: 124–7. Benne a HB. szövege: 125.
- KDH. = Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd. In: Kosztolányi Dezső összes versei. A szöveggondozás és a jegyzet RÉZ PÁL munkája. Osiris Kiadó, Bp., 2000, 494–6.
- MSH. = Márai Sándor: Halotti beszéd. In: Márai Sándor: Halotti beszéd. Összes versek. A kéziratot RÁTZ MÁRIA gondozta. Helikon, [Bp.,] 2010, 256–8.
- MSTN. = Márai Sándor: A teljes napló 1950–51. [Napló VII. kötet.] A kéziratot gondozta RÁTZ MÁRIA. Helikon, [Bp.,] 2009.

SZAKIRODALOM

- BAJUSZ GÁBOR 1977. In: Liptai Sára – Martin Valéria szerk., Történeti-etimológiai dolgozatok. (Nyelvészeti Tanulmányok IV.) ELTE BTK Magyar Nyelvész Tudományos Diákkör, Acta Iuvenum 1977/2. Bp., 11–21.
- BÁRCZI GÉZA 1944. Nyelvünk magyarsága. In: Magyarságtudomány és nemzetnevelés. Debrecen, 87–108.
- BENKŐ LORÁND 1962. Adatok a magyar szókinccs szerkezetének változásához. Nyelvtudományi Közlemények 64: 116–36.
- BENKŐ LORÁND 1980. Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegmélekei. Akadémiai Kiadó, Bp.
- CSISZÁR GÁBOR 2002. Kosztolányi első verseskötetének etimológiai vizsgálata. Szakdolgozat. Kézirat. ELTE, Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1997. Hét bibliafordítás összehasonlító etimológiai vizsgálata. Károli Gáspár Református Egyetem, Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY szerk. 2000. Lakatos Demeter két versciklusának szóetimológiai vizsgálata. ELTE BTK, Bp.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 2000. Etimológiai kategóriák arányai mai elbeszélésekben. Magyar Nyelv 96: 170–81, 316–32.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 2002. Az Ómagyar Mária-siralom etimológiai statisztikája. Magyar Nyelv 98: 265–82.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 2004. Két Halotti beszéd az etimológia tükrében. Előadás. MTA Nyelvtudományi Intézet, február 26.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 2010. Az első magyar sakk-könyv etimológiai statisztikája. Magyar Nyelvőr 134: 421–36.
- KERESZTES LÁSZLÓ 1994. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band I. [Ismertetés.] Acta Linguistica Hungarica 40: 489–92.
- KERESZTES LÁSZLÓ 1998. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band II. [Ismertetés.] Acta Linguistica Hungarica 45: 383–8.
- A. MOLNÁR FERENC 2005. A legkorábbi magyar szövegmélekek. Olvasat, értelmezés, magyarázatok, frazeológia. Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok 8. DE BTK, Debrecen.
- PAPP FERENC 1967. A magyar szókinccs gépi feldolgozásának egyes eredményei és további problémái. In: Imre Samu – Szathmári István szerk., A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkonferencia előadásai = Nyelvtudományi Értekezések 58. sz. Akadémiai Kiadó, Bp., 518–22.
- PAPP FERENC 1968. Adatok tőszókinccsünk etimológiai rétegeinek végződés szerinti eloszlásához. Nyelvtudományi Közlemények 70: 200–9.
- PAPP FERENC 1969a. „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”-nak gépi feldolgozásáról. Magyar Nyelv 65: 145–54.
- PAPP FERENC 1969b. Néhány megjegyzés a TESz. első kötetével kapcsolatban. Nyelvtudományi Közlemények 71: 129–35.
- PAPP FERENC 1973. Tőszókinccsünk etimológiai rétegenkénti hangstatisztikája. Nyelvtudományi Közlemények 75: 3–39.
- PAPP FERENC – TEMESI VIOLA 1994. A magyar tőszókinccs számítógépes feldolgozása (a TESz. alapján). Előadás a Magyar Nyelvészek VI. Nemzetközi Kongresszusán, Eger.
- PAPP ZOLTÁN JÁNOS szerk. 1997. Irodalmi művek szóetimológiai vizsgálata. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék, Bp.

L. SIMON LÁSZLÓ szerk. 1994. Irodalmi művek szóetimológiai vizsgálata. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék, Bp.

TOLNAI VILMOS 1924. Halhatatlan magyar nyelv. Magyar Nyelv 20: 50–9.

VERMES STEFÁNIA 1943. A magyar szókészlet etimológiai statisztikája. Nyelvtudományi Közlemények 51: 435.

VERMES STEFÁNIA 1995. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. [Az *a* betű szócikkeinek származási statisztikája.] Annales Universitatis Litterarum et Artium Miskolciensis 4–5: 205–8.

ZSILINSZKY ÉVA 2003. A magyar szókészlet változásainak áttekintése. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó, Bp., 811–23.

ZSIRAI MIKLÓS 1937/1994. Finnugor rokonságunk. Trezor Kiadó, Bp.

1. táblázat: Szóállomány

Eredetkategória	HB.	%	KDH.	%	MSH.	%
uráli	10	7,75	14	7,53	11	4,07
finnugor	8	6,20	8	4,30	16	5,93
ugor	1	0,78	2	1,08	4	1,48
örökség két forrásból	–	–	–	–	1	0,37
örökség tisztázatlan rétegből	2	1,55	1	0,54	1	0,37
örökség magyar képzővel	12	9,30	11	5,91	8	2,96
örökség összesen	33	25,58	36	19,35	41	15,19
származék	32	24,81	36	19,35	54	20,00
fiktív tő származéka	7	5,43	6	3,23	9	3,33
képzőcserés módosulat	–	–	1	0,54	–	–
megszilárdulás	15	11,63	22	11,83	21	7,78
elvonás	–	–	2	1,08	2	0,74
szófajváltás	3	2,33	11	5,91	9	3,33
önállósulás	–	–	1	0,54	2	0,74
szóhasadás	–	–	1	0,54	2	0,74
összetett	6	4,65	31	16,67	50	18,52
ikerszó					1	0,37
onomatopoetikus	1	0,78	2	1,08	7	2,59
belső, tisztázatlan keletkezésű mód	2	1,55	3	1,61	6	2,22
tükörösszetétel					1	0,37
belső összesen	66	51,16	116	62,37	164	60,74
iráni	2	1,55	2	1,08	2	0,74
török	2	1,55	5	2,69	8	2,96
német	–	–	2	1,08	3	1,11
angol	–	–	–	–	3	1,11
latin	3	2,33	2	1,08	4	1,48
olasz	–	–	1	0,54	1	0,37
román					1	0,37
szláv	5	3,88	6	3,23	14	5,19
jövevény tisztázatlan nyelvből					1	0,37
több nyelvből					1	0,37
nemzetközi					4	1,48
jövevény összesen	12	9,30	18	9,68	42	15,56
bizonytalan	5	3,88	7	3,76	13	4,81
vitatott	4	3,10	3	1,61	3	1,11
ismeretlen	9	6,98	6	3,23	7	2,59
tisztázatlan összesen	18	13,95	16	8,60	23	8,52
Összesen	129		186		270	

2. táblázat: Szóelőfordulás

Eredetkategória	HB.	%	KDH.	%	MSH.	%
uráli	13	4,85	22	7,64	25	5,36
finnugor	29	10,82	29	10,07	47	10,09
ugor	2	0,75	2	0,69	6	1,29
örökség két forrásból	–	–	–	–	2	0,43
örökség tisztázatlan rétegből	6	2,24	1	0,35	3	0,64
örökség magyar képzővel	20	7,46	12	4,17	13	2,79
örökség összesen	70	26,12	66	22,92	96	20,60
származék	48	17,91	38	13,19	59	12,66
fiktív fő származéka	13	4,85	6	2,08	9	1,93
képzőcserés módosulat	–	–	1	0,35	–	–
megszilárdulás	22	8,21	34	11,81	28	6,01
elvonás	–	–	2	0,69	3	0,64
szófajváltás	12	4,48	36	12,50	63	13,52
önállósulás	–	–	1	0,35	4	0,86
szóhasadás	–	–	1	0,35	10	2,15
összetett	33	12,31	50	17,36	82	17,60
ikerszó	–	–	–	–	1	0,21
onomatopoetikus	1	0,37	2	0,69	7	1,50
belső, tisztázatlan keletkezésmód	3	1,12	4	1,39	17	3,65
tükörösszetétel	–	–	–	–	2	0,43
belső összesen	132	49,25	175	60,76	285	61,16
iráni	2	0,75	2	0,69	3	0,64
török	8	2,99	5	1,74	12	2,58
német	–	–	2	0,69	3	0,64
angol	–	–	–	–	3	0,64
latin	5	1,87	2	0,69	4	0,86
olasz	–	–	1	0,35	1	0,21
román	–	–	–	–	1	0,21
szláv	9	3,36	6	2,08	15	3,22
jövevény tisztázatlan nyelvből	–	–	–	–	1	0,21
több nyelvből	–	–	–	–	1	0,21
nemzetközi	–	–	–	–	4	0,86
jövevény összesen	24	8,96	18	6,25	48	10,30
bizonytalan	8	2,99	13	4,51	17	3,65
vitatott	20	7,46	8	2,78	10	2,15
ismeretlen	14	5,22	8	2,78	10	2,15
tisztázatlan összesen	42	15,67	29	10,07	37	7,94
Összesen	268		288		466	

3. táblázat: Lemmaállomány

Eredetkategória	HB.	%	KDH.	%	MSH.	%
uráli	11	8,80	14	7,61	11	4,12
finnugor	11	8,80	10	5,43	16	5,99
ugor	2	1,60	2	1,09	4	1,50
örökség két forrásból	–	–	–	–	1	0,37
örökség tisztázatlan rétegből	2	1,60	1	0,54	1	0,37
örökség magyar képzővel	13	10,40	12	6,52	8	3,00
örökség összesen	39	31,20	39	21,20	41	15,36
származék	21	16,80	26	14,13	45	16,85
fiktív tő származéka	8	6,40	8	4,35	9	3,37
képzőcserés módosulat	–	–	1	0,54	–	–
megszilárdulás	15	12,00	22	11,96	21	7,87
elvonás	–	–	2	1,09	2	0,75
szófaváltás	3	2,40	11	5,98	9	3,37
önállósulás	–	–	1	0,54	2	0,75
szóhasadás	–	–	1	0,54	2	0,75
összetett	6	4,80	32	17,39	53	19,85
ikerszó	–	–	–	–	1	0,37
onomatopoetikus	1	0,80	3	1,63	8	3,00
belső, tisztázatlan keletkezés mód	2	1,60	3	1,63	6	2,25
tükörösszetétel	–	–	–	–	1	0,37
belső összesen	56	44,80	110	59,78	159	59,55
iráni	2	1,60	2	1,09	2	0,75
török	2	1,60	5	2,72	8	3,00
német	–	–	3	1,09	3	1,12
angol	–	–	–	–	3	1,12
latin	3	2,40	2	1,09	4	1,50
olasz	–	–	1	0,54	1	0,37
román	–	–	–	–	1	0,37
szláv	5	4,00	6	3,26	14	5,24
jövevény tisztázatlan nyelvből	–	–	–	–	1	0,37
több nyelvből	–	–	–	–	1	0,37
nemzetközi	–	–	–	–	4	1,50
jövevény összesen	12	9,60	19	10,33	42	15,73
bizonytalan	5	4,00	7	3,80	13	4,87
vitatott	4	3,20	3	1,63	4	1,50
ismeretlen	9	7,20	6	3,26	8	3,00
tisztázatlan összesen	18	14,40	16	8,70	25	9,36
Összesen	125		184		267	

4. táblázat: Lemma-előfordulás

Eredetkategória	HB.	%	KDH.	%	MSH.	%
uráli	14	5,22	22	7,64	25	5,36
finnugor	34	12,69	31	11,57	47	10,09
ugor	3	1,12	2	0,69	6	1,29
örökség két forrásból	–	–	–	–	2	0,43
örökség tisztázatlan rétegből	6	2,24	1	0,35	3	0,64
örökség magyar képzővel	22	8,21	14	4,86	17	3,65
örökség összesen	79	29,48	70	24,31	100	21,46
származék	38	14,18	29	10,07	47	10,09
fiktív fő származéka	14	5,22	8	2,78	9	1,93
képzőcserés módosulat	–	–	1	0,35	–	–
megszilárdulás	22	8,21	34	11,81	28	6,01
elvonás	–	–	2	0,69	3	0,64
szófajváltás	12	4,48	36	12,50	63	13,52
önállóulás	–	–	1	0,35	4	0,86
szóhasadás	–	–	1	0,35	10	2,15
összetett	33	12,31	51	17,71	85	18,24
ikerszó	–	–	–	–	1	0,21
onomatopoetikus	1	0,37	3	1,04	10	2,15
belső, tisztázatlan keletkezésmód	3	1,12	4	1,39	17	3,65
tükörösszetétel	–	–	–	–	2	0,43
belső összesen	123	45,90	170	59,03	279	59,87
iráni	2	0,75	2	0,69	3	0,64
török	8	2,99	5	1,74	12	2,58
német	–	–	3	1,04	3	0,64
angol	–	–	–	–	3	0,64
latin	5	1,87	2	0,69	4	0,86
olasz	–	–	1	0,35	1	0,21
román	–	–	–	–	1	0,21
szláv	9	3,36	6	2,08	15	3,22
jövevény tisztázatlan nyelvből	–	–	–	–	1	0,21
több nyelvből	–	–	–	–	1	0,21
nemzetközi	–	–	–	–	4	0,86
jövevény összesen	24	8,96	19	6,60	48	10,30
bizonytalan	8	2,99	13	4,51	17	3,65
vitatott	20	7,46	8	2,78	11	2,36
ismeretlen	14	5,22	8	2,78	11	2,36
tisztázatlan összesen	42	15,67	29	10,07	39	8,37
Összesen	268		288		466	

5. táblázat: Tőállomány

Eredetkategória	HB.	%	KDH.	%	MSH.	%
uráli	20	18,35	29	18,83	31	13,84
finnugor	30	27,52	31	20,13	45	20,09
ugor	4	3,67	12	7,79	12	5,36
örökség tisztázatlan rétegből	8	7,34	9	5,84	12	5,36
örökség összesen	62	56,88	81	52,60	100	44,64
onomatopoetikus	2	1,83	6	3,90	17	7,59
iráni	2	1,83	3	1,95	2	0,89
török	3	2,75	8	5,19	13	5,80
német	–	–	4	2,60	4	1,79
angol	–	–	–	–	3	1,34
latin	3	2,75	3	1,95	5	2,23
olasz	–	–	3	1,95	1	0,45
román	–	–	–	–	1	0,45
szláv	7	6,42	9	5,84	19	8,48
jövevény tisztázatlan nyelvből	–	–	–	–	1	0,45
több nyelvből	–	–	–	–	1	0,45
nemzetközi	–	–	–	–	5	2,23
jövevény összesen	15	13,76	30	19,48	55	24,55
bizonytalan	11	10,09	13	8,44	26	11,61
vitatott	3	2,75	3	1,95	3	1,34
ismeretlen	16	14,68	21	13,64	23	10,27
tisztázatlan összesen	30	27,52	37	24,52	52	23,21
Összesen	109		154		224	

6. táblázat: Tőelőfordulás

Eredetkategória	HB.	%	KDH.	%	MSH.	%
uráli	93	30,10	121	33,80	178	31,79
finnugor	68	22,01	83	23,18	129	23,04
ugor	5	1,62	22	6,15	18	3,21
örökség tisztázatlan rétegből	24	7,77	23	6,42	47	8,39
örökség összesen	190	61,49	249	69,55	372	66,43
onomatopoetikus	4	1,29	8	2,23	21	3,75
iráni	2	0,65	3	0,84	3	0,54
török	9	2,91	8	2,23	23	4,11
német	–	–	5	1,40	4	0,71
angol	–	–	–	–	3	0,54
latin	5	1,62	3	0,84	5	0,89
olasz	–	–	3	0,84	1	0,18
román	–	–	–	–	1	0,18
szláv	11	3,56	9	2,51	20	3,57
jövevény tisztázatlan nyelvből	–	–	–	–	1	0,18
több nyelvből	–	–	–	–	1	0,18
nemzetközi	–	–	–	–	5	0,89
jövevény összesen	27	8,74	31	8,66	67	11,96
bizonytalan	48	15,53	43	12,01	65	11,61
vitatott	9	2,91	3	0,84	3	0,54
ismeretlen	31	10,03	24	6,70	32	5,71
tisztázatlan összesen	88	28,48	70	19,55	100	17,86
Összesen	309		358		560	

